

Salur Kazan'ın Atı *kara göz(lü)* müydü?

Sadettin ÖZÇELİK

Arap harfli Türkçe yazma eserlerde birçok yazım sorunuyla karşı karşıya kalabiliriz. Örnek olarak bazen bir kelimenin farklı şekillerde yazıldığı veya bir iki harfinin yanlış yazılmasıyla bir kelimenin çok farklı bir kelimeye dönüştüğü görülebilir. İşte böylesi yanlış yazımlar dolayısıyla ortaya çıkan yanlış okumaların fark edilmesi uzun zaman alabilir. Çünkü böylesi durumlarda okuma yanlışları da araştırmacıya en az yazmada görülen yazım yanlışları kadar engel teşkil eder. Yanlış yazılmış olan kelimeyi bağlamı dikkate alarak okumak ve yapılacak yeni okuma teklifinin bağlama uygun olup olmadığından emin olmak gerekir.

Yazma eser üzerinde yapılan yanlış okumayı tespit etmek ve metni doğru okuyup sorunu çözmek için izlenmesi gereken yöntemlerden biri de metni taramaktır. Ancak bazen hem yanlış okuma şekli ile hem de teklif edilen yeni okuma şekli ile ilgili tarama yapmak yani söz konusu kelimelerin, çalışılan eserdeki diğer örneklerini bulmak ve bağlamı dikkate alıp karşılaştırmalar yapmak gerekir. İşte bu makalede Dede Korkut'un *Kazan Beg Oğlu Oruz Begün Tutsak Olduğu Boy*'da (Drs.76b.4) geçen ve metinde yanlış yazılmış, yanlış okunmuş ve yanlış anlaşılmış olan bir kelime üzerinde durulacaktır.

Kelime üzerinde yapılacak yorumlara geçmeden önce bağlamı anlamak ve dikkate almak için kısa bir özet yapmak gerekiyor:

Hikâyede Kazan Bey'in yiğitlerini ve oğlu Oruz'u yanına alarak ava çıktığı anlatılır. Kazan Bey, oğlu Oruz'a hem savaştığı yerleri gösterecek hem de avlanacaktır. Ancak düşmanın casusu bunların avda olduklarını beyine haber verir ve düşman saldırısına uğrarlar. Oruz yapılan savaşta tutsak düşer, fakat Kazan Bey'in bundan haberi olmaz. Kazan Bey, düşmanın yenildiğini düşünerek Oğlu Oruz'un olduğu yere gelir, oğlunu orada bulamayınca yiğitlerine sorar. Yiğitleri Oruz'un korktuğu için annesine gittiğini söylerler; Kazan Bey, öfkelenir ve obasına geri döner. Borla Hatun, eşi Kazan Bey'i karşılar, yanında Oğlu Oruz'u göremeyince yüreğine korku düşer ve oğlunun nerede olduğunu *soylamalar* ile

kocasına sorar. Kazan Bey oğlunun eve gelmediğini anlar, tutsak olduğunu tahmin eder, geri döner ve Oğuz beylerine -eşinden habersiz olarak- oğlu Oruz'un tutsak olduğunu söyler, arkasından gelmelerini söyler.

Savaş yerinde oğlunun altınlı kamçısını bulan Kazan, Oruz'un tutsak olduğunu kesin olarak anlar ve iz sürerek düşmanın mola verdiği yere ulaşır; burada tek başına düşmana üç defa saldırır, fakat başarılı olamaz, yorgun ve yaralı bir şekilde kayalık yerlere çekilmek zorunda kalır. Bu arada Borla Hatun eşinin gelmediğini düşünerek ardına düşer, izini sürerek Kazan'ın olduğu yere gelir. Ancak yaralanmış olan Kazan Bey, zırh giymiş, silahlanmış olan eşini tanımaz ve birtakım vaatlerde bulunarak kendisinden atını, zırhını ve silahlarını ödünç vermesini şu *soylama* ile ister:

“Kara aygırın cılavısını maña tartgıl, yigit!
Tike tutup yüzüme bakgıl, yigit!
Altındagı kara aygırı maña vergil, yigit!
Elündeki sur cıdanı [maña vergil, yigit!]
Yanındagı gök poladunı maña vergil, yigit!
Bu günümde umud olgıl, maña [yigit!]
Kala ölge vereyin saña [yigit!]” (Drs.76a.-76b.2)

Kazan'ın bu sözlerine sinirlenen eşi Borla Hatun, kendisine sitem dolu şu seslenmelerle başlayan bir *soylama* ile karşılık verir:

“Kalkubanı yerinden turan Kazan!
قره كوز atun beline binen Kazan!
İlgayuban kara tagum yıkan Kazan!
Gölgelice kaba agacum kesen Kazan!
Bıçak alup kanadlarum kıran Kazan!
Yalnızca oğlum Oruza kıyan Kazan!
At üstinde eğlenmeyüp yortan Kazan!”

Sözü edilen kelime, bu soylamanın ikinci dizesinin başında geçen ve metinde قره كوز şeklinde yazılmış olup şimdiye kadar yanlış yazılışına uygun olarak *kara göz* okunmuş olan kelimedir. Yani buradaki *kara göz* yanlış yazılmış bir yazım nedeniyle ortaya çıkmış hayalî bir tamlamadır. Ancak ne yazık ki bağlama çok da ters düşmediğinden yazımında bir yanlışlık olduğu fark edilmemiştir.

S. Tezcan da ibareyi diğer araştırmacılar gibi *kara göz* okumakla beraber “*Kara göz at şüphelidir, herhalde kazaguç at yerine çekimleyen keyfi tutumla yaptığı bir değiştirmedir.*” (Tezcan 2001: 229) şeklinde yazdığı küçük notuyla kelimenin metindeki yazım şeklinin yanlış olduğuna dair bir tahminde bulunmuştur.

Tezcan'ın bu tahmininin doğru olduğunu düşünüyor, bazı gerekçeler belirtmek ve bu düşüncüyü bir okuma teklifi olarak sunmak istiyorum:

* Dede Korkut'ta, atın gözü ile ilgili olarak ne *kara göz* at ne de bir başka tamlama veya tanımlama geçmez; buna karşılık atlar donlarına göre, şu sıfat tamlamaları ile anılır:

Tamlama	Geçtiği yerler
ag boz at	Drs.19b.5, 32a.13, 35a.3, 79a.7, 102a.8, 105a.10, 119a.4, 130b.11, 131a.8, 136a.5, 144b.13, 145a.13, 151a.4, 151b.11.
al aygır	Drs.124a.2, 124b.10, 125a.10, 125a.10, 125b.8, 126a.7, 126b.4, 127a.2.
ag bedevi	Drs.20b.9.
gök bedevi	Drs.20b.8.
boz at(lu)	Drs.15a.11, 16a.11.
boz aygır(lu)	Drs.20b.11, 32b.6, 37a.1, 38a.9-10, 39b.11, 40a.1, 51b.3, 51b.4, 60a.7, 77b.1-2, 92a.2, 126b.13, 145a.4.
koşur at(lu)	Drs.19b.13, 20b.6, 20b.11, 23b.11, 24a.2, 24a.12, 26a.12, 57a.5, 65a.7, 65b.12, 67a.9, 69b.3, 73a.5, 73b.2, 73b.6, 74b.13, 75b.10, 152b.9.
keher aygır	Drs.43a.6, 44a.5.
tepel kaşga aygır	Drs.20b.7.
torı aygır	Drs.20b.12, 43a.7, 44a.4.

* Nitekim Vatikan nüshasındaki aynı dizede söz konusu tamlamanın yerinde *koşur at* geçtiğini görüyoruz:

Vat.98b.1: “*Koşur atı* beline binen Kazan!”

* Dresden nüshasında yirmi bir yerde *kazaguç* at tamlaması geçer, söz konusu örneklerin metindeki yazılış şekilleri ve geçtiği yerler şöyledir:

1	قره غوج	kazaguc	Drs.3b.10.
2	قره قوج	kazakuc	Drs.141a.4, 150a.9.
3	قره قوچ	kazakuc	Drs.97a.7, 136b.10.
4	قره قوج	kazakuc	Drs.24b.13, 42b.2, 68b.4, 70b.10, 71b.8, 74b.3, 75b.3, 87b.1, 100a.12, 128a.12, 133a.6, 133b.2, 148b.2, 150b.1, 151b.3.
5	قره کوچ	kazagüç	Drs.136b.1.

Yukarıdaki tablonun üçüncü ve dördüncü satırlarında geçen örnekler ile ilk iki satırdaki örnekler karşılaştırıldığında yazıcının *kazaguç* kelimesini bilmediğinden *ze* yerine *re* yazarak bunları, *kara koç* okunacak şekilde yazdığı anlaşılıyor.

Beşinci satırdaki Drs.136b.1'de geçen örnekte de aynı yanlışlık bulunmakla beraber örneğin *kef* le yazılmış olduğu görülüyor: قره کوچ (*kazagüç*). Bence Dresden yazıcısı, bir önceki nüshada Drs.76b.4'te de قره کوچ şeklinde yazılmış olan örneği anlamadığından قره کوز (*kara göz*) olarak değiştirdi; ancak aynı yazım şeklini Drs.136b.1'de tekrar görünce bir önceki tasarrufunda yanlış yapmış olduğunu düşünerek buradakini değiştirmemeyi tercih etti.

Yukarıdaki diğer örnekler de söz konusu kelimenin Drs.136b.1'de olduğu gibi *kazagüç* okunacak şekilde yazılmış olması gerektiğini gösteriyor.

* Nitekim Vatikan nüshasında geçen toplam dokuz örneğin *kazakuc/ç* okunacak şekilde yazılmış olması da bu düşüncemizi destekler:

1	قره کوچ	kazakuc	Vat.95b.5, 96a.2, 100b.4, 104a.13, 105b.5.
2	قره کوچ	kazakuç	Vat.59a.3, 97a.13, 97b.12, 105b.9.

Vatikan nüshasında bütün örneklerin, Dresden nüshasında ise sadece üç örneğin, *ze* ile yazılmış olduğu görülüyor. Bu yazım şeklinin doğru olduğunu düşünüyorum. Vatikan'da bütün örneklerin *ze* ile yazılmış olması, Vatikan nüshasının Dresden nüshasından istinsah edilmediğini de gösteriyor.

Şimdi de söz konusu *kazagüç* kelimesinin anlamı ve yapısı üzerinde duralım. Dresden nüshasında geçen ilk örnek şöyledir:

Drs.3b.10: “**Kazaguca** kıymayınca yol alınmaz.”

M. Ergin, bu cümlede geçen kelimeyi *kara koç* okumuş, dizinde iki ayrı kelime olarak “*kara kara*” (Ergin 1991: 167) ve “*koç at, erkek at, kuvvetli at, cins at, koç at; at sürüsü, at ağılı? (kara k. at)*” (Ergin 1991: 187) şeklinde işlemiş, “*kara koç at*” (Ergin 1971: 2) şeklinde tercüme etmiştir.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi karagoça (Gökyay 1973: 1.26) okumuş ve anlamını “*soy at, yürük at, at sürüsü, yıldı, tavlâ (?)*” (Gökyay 1973: 237) şeklinde vermiştir. Gökyay, bu kelimeyi önemli görmüş olacak ki sözlükte ayrıca *kara koç at, kara koç atlar, karakoçlar* (Gökyay 1973: 237) şeklinde üç ayrı başlık altında işlemiştir.

Ergin ve Gökyay'ın verdikleri anlamların sonuna soru işareti koyarak tereddüt belirtmiş olduklarına da ayrıca dikkat çekmek gerekir.

S. Tezcan kelimeyi *kazagüç* şeklinde okumuş, metindeki bağlamdan hareketle kelimenin ‘at’ anlamında kullanılmış olduğu sonucunu çıkarmış (Tezcan 2001: 39-42) ve notunun sonunda konuyu şöyle bağlamıştır:

Caferoğlu ve Clauson'un şüpheleri yersizdir; iki eski sözlükte yer almış olması, DKK'nda da bulunması 'at' anlamına gelen *kazaguç* sözcüğünün mevcut olduğu kanıtlar. Yalnız belli bir bölgede (Doğu Anadolu/ Azerbaycan ?) kullanılmış bir sözcük olması ihtimali vardır. Kökenini kesinlikle belirlemek mümkün görünmüyor. Belki *Kitābu'l-İdrak*'teki *kaz-* 'atı durdurmak' eylemi ile açıklanmalıdır. EDPT 680 *kaz-* maddesinde Clauson'un *Kitābu'l-İdrāk*'te verilen anlamın yanlış olduğunu ileri sürmesi haklı sayılmaz. (Tezcan 2001: 42)

Tezcan dizinde ise kelime için "*at, ehlileştirilmiş, bakımlı at sürüsü*" (Tezcan 2001: 412) anlamlarını vermiştir.

M. S. Kaçalın, *kazaguç*'un '*kısrak*' olduğunu söyleyerek şu yorumu yapmıştır.

Bu ve (V. 79₁₂) örneğine göre *kısrak* kastediliyor. Nitekim *kısrak* binit için (V. 39₈, 49₃) *katır* ve *deve* yüklet içindir (V. 4₁₀, 9₂, 39₈, 49₃). Genelde *kazaguç* ile yıllık sürüsü, *kaytaban* ile deve sürüsü ve dişi deve kastediliyor. (Kaçalın 2006: 260)

M. Tulum, Tezcan'ın yukarıda söz konusu edilen notu üzerinde durmuş, kelimeyi Kaşgarlı'dan hareketle yapı ve anlam bakımından yorumlayıp konuya açıklık ve derinlik kazandırmıştır:

Bizim yaptığımız araştırma ile kelimenin kökenini belirlemenin mümkün olduğu anlaşılmıştır. Öncelikle *DLT*'nin (Dizin, s. 287) kaydını aktaralım: *kaz-* 'kazmak, at haşarılana ayağıyla yeri kazmak'. Bunun *-a-* ile ('eylemin tekrar tekrar, sık sık, çok ve sürekli yapılışı' gibi bir anlam katkısı sağlayan [frequentative] morfe; *DLT*'de başka örneği *üş-* 'eşmek', *üşe-* 'eşelemek') genişlemiş biçimi olan *kaz-a-* ve bundan 'niteliği belirli eylemi yoğun olarak ve en yüksek derecesiyile gerçekleştiren' anlamında berkitme sıfatı yapan *-guç* (bu ekin düz ünlülü biçimleri de yaygındır; krş. *utangaç*, *üşengeç*) eki ile *kazaguç*, işte bizim burada tam da istediğimiz anlamda yer alması gereken, doğru tanımlanmış ve açıklanmış bir kelimedir. (Tulum 2003: 525)

O. F. Sertkaya, Tulum'un kelime ile ilgili filolojik açıklamasını ve kelimeye verdiği anlamı doğru bulduğunu söylemiş, ancak buna rağmen *kazaguç* kelimesinin başlangıçta bir atın sıfatı olarak kullanılmış olduğunu belirterek bu görüşünü Dresden nüshasında altı yerde geçen *kazaguç at(lar)*¹ ile bir yerde geçen *kazaguç aygır*² tamlamasına dayandırmaya çalışmıştır (Sertkaya 2006: 65-70).

Tulum'un söz konusu kelimenin anlamı ve yapısı konusunda Kaşgarlı'ya dayanarak yapmış olduğu yorumun bağlama çok yakıştığını düşünüyor ve kelimenin yapısını açıklamak için bir katkı sunmak istiyorum. Söz konusu kelimenin sonundaki *-guç/-kuç* eki, Doğu Türkçesi metinlerinde *-guç/-güç* olarak geçer ve daha

1 Drs.24b.13, 42b.2, 70b.10, 74b.3, 87b.1, 133b.2.

2 Drs.133a.6.

yaygın şekilde kullanılır; ekin sadece *Kutadgu Bilig*'de 50'den fazla örneği tespit edilmiştir (bk. Taş 2009: 130-133). *Tarama Sözlüğü*'nde *-guç/-güç* eki ile ilgili olarak şu üç örneği tespit ettim: *aldaguç*, *bilgiç*, *dalguç* (TarS: 93, 560, 983). Bu kelimelerin yapısı, ekin Doğu Türkçesindeki *-guç/-güç* şekillerinden de hareketle şöyle açıklanabilir:

aldaguç / 'aldatıcı'	< al+da-gu+çı
bilgüç / 'her şeyi bilen, anlayan'	< bil-gü+çi
dalguç / 'dalgiç'	< dal-gu+çı

Bu örneklere göre Tulum'un Kaşgarlı'ya dayanarak verdiği anlam ve yapmış olduğu diğer açıklamalar geçerli olmak üzere söz konusu kelimenin yapısı *kaza-kuç* (<*kaz-a-ku+ç*) şeklinde açıklanabilir.

Kaynaklar ve Kısaltmalar

Drs. Dede Korkut, Dresden nüshası.

Ergin, Muharrem (1971), *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

_____ (1989), *Dede Korkut Kitabı I* (Giriş-Metin-Faksimile), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 169.

_____ (1991), *Dede Korkut Kitabı II* (İndeks-Gramer), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 219.

Gökay, Orhan Şaik (1973), *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi.

_____ (1995), *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul, Dergâh Yayınları.

Kaçalın, Mustafa S. (2006), *Dedem Korkudun Kazan Bey Oğuz-nâmesi*, Kitabevi, İstanbul.

Özçelik, Sadettin (2005), *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar/ Dizin/ Metin*, Ankara: Gazi Kitabevi.

_____ (2006), *Dede Korkut Üzerine Yeni Notlar*, Ankara, Gazi Kitabevi.

Sertkaya, Osman Fikri (2006), *Dede Korkut Kitabı Dresden Nüshasının "Giriş" Bölümü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Taş, İbrahim (2009), *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TarS: *Tarama Sözlüğü* (1977), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Tezcan, Semih; Boeschoten, Hendrik. (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1441.

_____ (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1457.

Tulum, Mertol (2003), "Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar'a Notlarla Katkılar-I", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, CXXX, s.517-538.

Vat. Dede Korkut, Dresden nüshası.